

The Causal Relationship of Spiritual Intelligence and Moral Intelligence with Attachment to God with Mediating Role of One's Image of God among Students

Shahrzad Baratpour*
Farah Naderi**

Introduction

Attachment to God is defined as a person's relationship and emotional orientation to God. Various factors are related to people's attachment to God, it seems that one of these factors is spiritual intelligence, which includes guidance and inner knowledge, maintaining intellectual balance, inner and outer peace, and acting with insight, gentleness, and kindness, it is included. Spiritual intelligence was first proposed by Zohar and Marshal (2001). Considering the importance and basic role of students in maintaining the psycho-social balance of society and considering the various personal and professional problems and issues that students face, it is felt necessary to plan to solve the problems they face. In the current research, we were able to use the person's image of God as a mediating variable to see how this variable affects students' attachment to God by influencing spiritual intelligence and moral intelligence. Therefore, based on what has been said, the originality of the research has been suggested and it can be said that the purpose of this research is to investigate the mediating role of a person's image of God in the relationship between spiritual intelligence and moral intelligence with attachment to God in the students

Method

To achieve the goals of the research, the correlation method was used, and to check the hypotheses of the research, the modeling method of the path analysis type was used. The statistical population was formed by all the students of the Islamic Azad University of Ahvaz branch in the academic year 2018-2019, and 200 questionnaires were provided to the subjects by the available sampling method. Finally, 168 questionnaires from eligible people

* Master of Science in Clinical Psychology, Department of Psychology, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. *Corresponding Author:* sh.baratpour@gmail.com

** Associated Professor, Department of Psychology, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran.

were analyzed. In this study, the mean and standard deviation of the age of the subjects were 29.11 and 5.87, respectively. The research tools were questionnaires on attachment to God (Beck & McDonald, 2006), spiritual intelligence (Abdollahzadeh et al., 2008), moral intelligence (Lennick & Kiel, 2005), and a person's image of God (Klein, 1993). The evaluation of the proposed model was done using the path analysis method.

Results

Results showed that the proposed model fit the data properly. The results also showed that all direct paths except the path of moral intelligence to the attachment to God were significant. Indirect paths also were significant through one's image of God as an attachment to God.

Discussion

The purpose of the present study was to investigate the mediating role of one's image of God in the relationship between spiritual intelligence and moral intelligence with attachment to God in students. The findings of the research showed that there is a direct and positive relationship between spiritual intelligence and attachment to God, and this hypothesis was confirmed. This means that the higher the level of spiritual intelligence, the greater the attachment to God. Also, the results showed that there is a positive and direct relationship between spiritual intelligence and a person's image of God, and this hypothesis was confirmed by the study of Anisi (2013) and Chabokinezhad and Hoseinian (2011) are consistent. Another finding of the research showed that there is a positive and direct relationship between moral intelligence and a person's image of God, and this hypothesis was confirmed. The sense by increasing the moral intelligence of students, it can be expected that the individual's image of God will increase. Another finding of the research also showed that there is a positive relationship between a person's image of God and attachment to God, and this hypothesis was confirmed. This means that by increasing the image of God among the students, it can be expected that their attachment to God will increase.

Keywords: Attachment to God, Moral intelligence, One's image of God, Spiritual intelligence

Author Contributions: Author 1 was responsible for leading the overall research process. Author 2 was responsible for research plan design, data collection and analysis and all authors discussed the results, reviewed and approved the final version of the manuscript.

Acknowledgments: The authors thank all dear teachers who have helped us in this research.

Conflicts of interest: The authors declare there is no conflict of interest in this article.

Funding: This research is not sponsored by any institution and all costs have been borne by the authors.

رابطه علی‌هوش معنوی و هوش اخلاقی با دلبستگی به خدا از طریق تصویر فرد از خدا در دانشجویان

شهرزاد برات پور*

فرح نادری**

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی نقش واسطه‌ای تصویر فرد از خدا در رابطه بین هوش معنوی و هوش اخلاقی با دلبستگی به خدا در دانشجویان دانشگاه آزاد اهواز بود. جامعه آماری را کلیه دانشجویان دختر و پسر در سطح کارشناسی و کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اهواز در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ تشکیل می‌دادند که به روش نمونه‌گیری در دسترس تعداد ۱۶۸ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزارهای پژوهش عبارت از پرسشنامه‌های دلبستگی به خدا بک و مک دانلد، هوش معنوی عبدالله‌زاده و همکاران، هوش اخلاقی لینیک و کیل و تصویر فرد از خدا کلاین بودند. ارزیابی مدل پیشنهادی با استفاده از روش تحلیل مسیر انجام گرفت. نتایج پژوهش نشان داد تمام مسیرهای مستقیم بجز مسیر هوش اخلاقی به دلبستگی به خدا معنی‌دار شدند. مسیرهای غیرمستقیم نیز از طریق تصویر فرد از خدا با دلبستگی به خدا معنی‌دار شدند. براساس نتایج این پژوهش، الگوی پیشنهادی از برازش مطلوبی برخوردار است و گام مهمی در جهت شناخت عوامل مرتبط با دلبستگی به خدا در دانشجویان محسوب می‌شود.

واژه‌های کلیدی: تصویر فرد از خدا، دلبستگی به خدا، هوش اخلاقی، هوش معنوی.

* دانش‌آموخته کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی، گروه روان‌شناسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران. (نویسنده مسئول)
sh.baratpour@gmail.com

** دانشیار گروه روان‌شناسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.

مقدمه

دلبستگی به خدا (attachment to God) تحت عنوان ارتباط و گرایش عاطفی فرد به خداوند تعریف می‌شود. در این تعلق خاطر، خداوند به عنوان پایگاه امنی شناخته می‌شود که در همه شرایط می‌توان او را جستجو کرد (Amanollahi, Heidarian & Attari, 2018). دلبستگی به خدا، مفهومی است که بر اساس باورهای مذهبی فرد شکل می‌گیرد. تحکیم پیوند با خداوند سبب حس اعتماد و اطمینان در فرد می‌شود؛ همچنین اندوه دور ماندن از خداوند، به عنوان قدرت لایتناهی که همیشه در دسترس و پاسخگو است، موجب تقویت حس عبادت و بندگی است (Refahi, Bahmani, Nayeri & Nayeri, 2015). دلبستگی به خدا بر روابط عاطفی با افراد بزرگسال، تأثیر دارد. از سوی دیگر، صمیمیت و هیجانی که در دلبستگی به خدا وجود دارد، قابل انتقال به روابط بین فردی است، در نتیجه دلبستگی به خدا در ایجاد سلامت روانی در زندگی و بهبود روابط بین افراد مؤثر است (Keshavarz, Sheikh, Jahanbakhshi & Karimian, 2016). دلبستگی پیوند عاطفی نسبتاً پایداری است که از طریق برقراری ارتباط مداوم و واقعی شکل می‌گیرد. در واقع دلبستگی یک رابطه خاص عاطفی است که نیازمند تعامل لذت، مراقبت و آرامش است. بنابراین کیفیت رابطه‌ای که افراد با هم دارند، به همراهی امنیت و دلبستگی، عوامل مهمی هستند که بر دلبستگی تأثیر دارند، افراد با دلبستگی ایمن به خدا، اضطراب، تنهایی، افسردگی و سطوح کم آشفتگی‌های روان‌شناختی را نشان می‌دهند (Jung, 2020). پژوهش‌هایی در ایران در زمینه اثرات مثبت دلبستگی به خدا (برای مثال، بر رشد پس از آسیب) انجام شده است که از آن جمله می‌توان به مطالعه (Ghobrani Bonab, RafiKhah and Mohajerani (2013) اشاره کرد.

عوامل مختلفی با دلبستگی به خدا در افراد رابطه دارند، به نظر می‌رسد یکی از این عوامل، هوش معنوی (spiritual intelligence) است که هدایت و معرفت درونی، حفظ تعادل فکری، آرامش درونی و بیرونی و عملکرد همراه با بصیرت، ملایمت و مهربانی را شامل می‌شود. هوش معنوی نخستین بار توسط Zohar and Marshal (2001) مطرح شد. آنها معتقدند هوش معنوی با یکپارچه کردن هوش عقلانی و هوش هیجانی، تعامل بین فرایندهای تفکر منطقی و هوش هیجانی را تسهیل می‌کند و موجب رشد و دگرگونی شخصی می‌شود هوش معنوی تصویر کامل هوش انسانی است که ظرفیت‌های سازگاری روانی فرد را افزایش می‌دهد و قادر است هوشیاری یا احساس پسوند با قدرت برتر یا وجود مقدس را تسهیل کند یا افزایش دهد (Emami, Molavi &

(Kalantari, 2017). هوش معنوی را مجموعه‌ای از قابلیت‌های سازش روانی تعریف می‌کنند که مبتنی بر جنبه‌های غیرعادی و متعالی واقعیت است (Tiwari & Dhatt, 2014)؛ به ویژه آنهایی که با ماهیت هستی فرد، معنای شخصی، تعالی و سطوح بیشتر هشیاری مرتبطاند هنگامی که این قابلیت‌ها به کار بسته شوند، توانایی منحصر به فرد مسئله‌گشایی، تفکر انتزاعی و کنارآمدن را تسهیل می‌کند (Munawar & Tariq, 2018).

علاوه بر هوش معنوی، هوش اخلاقی (moral intelligence) نیز بر دلبستگی به خدا رابطه دارد. هوش اخلاقی یکی از ابعاد هوش است که می‌تواند چارچوبی را برای عملکرد صحیح انسان‌ها فراهم آورد و به عنوان یک عامل پیش‌بینی‌کننده رفتار محسوب شود (Naqashzadeh & Sabahizadeh, 2016). هوش اخلاقی برای اولین بار توسط Borba (2005) در رشته روان‌شناسی وارد شد. وی هوش اخلاقی را ظرفیت و توانایی درک درست از نادرست، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آنها و رفتار در جهت صحیح و درست تعریف کرده است. اصول هوش اخلاقی از دیدگاه Lennick and Kiel (2008) شامل عمل کردن مبتنی بر اصول، ارزش‌ها و باورها، راستگویی، استقامت و پافشاری برای حق، وفای به عهد، مسئولیت‌پذیری برای تصمیمات شخصی، اقرار و پذیرفتن مسئولیت اشتباهات و شکست‌ها، قبول مسئولیت برای خدمت به دیگران، اهمیت دادن خودجوش به دیگران، توانایی در بخشش خطاهای خود و دیگران می‌باشد. بنابراین هوش اخلاقی به منزله‌ی یک راهنما برای رفتار و اعمال انسان عمل کرده و کمک می‌کند که اعمال هوشمندانه و بهینه‌ای داشته باشیم (Auliya, Sunarso & Pranoto, 2020).

هر دو متغیر هوش معنوی و هوش اخلاقی می‌توانند توسط متغیری به نام تصویر فرد از خدا (perception of God) میانجیگری شده و بر دلبستگی فرد به خدا اثر بگذارد. اولین بار تصویر فرد از خدا توسط Raizeto (1979) مورد بررسی روانشناختی قرار گرفت. به عقیده وی، تصویر فرد از خدا دربرگیرنده برداشت احساسی و تجربی فرد از خدا می‌باشد که برگرفته از نظریه روان تحلیل‌گری است. تصویر فرد از خدا طبق تجربیات افراد در ارتباط با خدا شکل می‌گیرد و به صورت احساس معنوی از خدا در می‌آید (citd in Aydar & Tokur, 2019). تصویر فرد از خدا یکی از محوری‌ترین جنبه‌های نظام اعتقادی افراد را تشکیل می‌دهد و از طریق تجربیات مذهبی و معنوی افراد شکل گرفته و به صورت احساس معنوی از خدا در می‌آید (Karvinen & Carr, 2014).

در پژوهشی که Alipour (2019) انجام داد، به این نتیجه دست یافت که مذهبی بودن

و معنویت توسط سازگاری اجتماعی و با نقش میانجی دلبستگی به خدا قابل تبیین است. به طور کلی، دلبستگی به خدا با بهداشت روانی یک شخص رابطه دارد. با توجه به اهمیت و نقش اساسی دانشجویان در حفظ تعادل روانی-اجتماعی جامعه و با توجه به مشکلات و مسائل مختلف شخصی و شغلی که دانشجویان با آنها مواجه هستند، لزوم برنامه‌ریزی برای رفع مشکلات فراروی آنها احساس می‌شود. از طرفی با بررسی پیشینه، نقش متغیر تصویر فرد از خدا به عنوان متغیر پیش بین برای متغیر دلبستگی به خدا به کار رفته و تصویر فرد از خدا در مواردی به عنوان متغیر ملاک برای متغیرهای هوش معنوی و هوش اخلاقی به کار رفته بود و می‌توانستیم در پژوهش حاضر از تصویر فرد از خدا به عنوان متغیر میانجی استفاده کنیم تا ببینیم این متغیر با اثرگذاری بر هوش معنوی و هوش اخلاقی، چگونه دلبستگی به خدا در دانشجویان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. لذا بر اساس آنچه گفته شد، بدیع بودن پژوهش محرض شده و می‌توان عنوان کرد، هدف از انجام این پژوهش، بررسی نقش واسطه‌ای تصویر فرد از خدا در رابطه بین هوش معنوی و هوش اخلاقی با دلبستگی به خدا در دانشجویان دانشگاه آزاد اهواز است. لذا مدل پیشنهادی پژوهش حاضر بصورت شکل ۱ ترسیم می‌گردد.

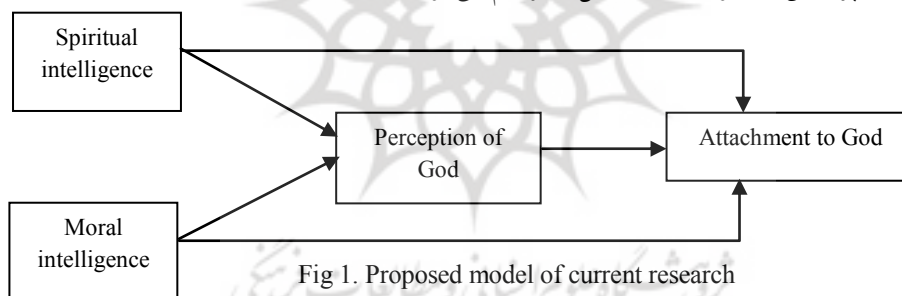

Fig 1. Proposed model of current research

روش

به منظور دستیابی به اهداف پژوهش از روش همبستگی و به منظور بررسی فرضیه‌های پژوهش از روش مدل‌یابی از نوع تحلیل مسیر استفاده شد. جامعه آماری را کلیه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد اهواز در سال تحصیلی ۹۹-۱۳۹۸ تشکیل دادند که به روش نمونه‌گیری در دسترس تعداد ۲۰۰ پرسشنامه از متغیرهای پژوهش برای پاسخگویی در اختیار آزمودنی‌ها قرار داده شد. ملاک‌های ورود به پژوهش شامل کسب رضایت کتبی برای حضور در پژوهش، دامنه سنی بین ۲۰-۴۰ سال، نداشتن اختلالات روانی بود و ملاک‌های خروج نیز شامل

پاسخ ندادن به تمامی سؤالات و عدم تمایل به ادامه همکاری بود. در نهایت ۱۶۸ پرسشنامه از افراد واجد شرایط، مورد تحلیل قرار گرفتند. تمامی اصول اخلاقی در این مقاله در نظر گرفته شده است. شرکت‌کنندگان در جریان هدف پژوهش قرار گرفتند و همچنین از محرمانه بودن اطلاعات خود اطمینان داشتند افراد می‌توانستند هر زمان که بخواهند شرکت در پژوهش را ترک کنند و در صورت تمایل نتایج پژوهش در اختیار آنها قرار خواهد گرفت. اصول APA و کنوانسیون هلسینکی نیز رعایت شد. در این پژوهش، میانگین و انحراف معیار سن آزمودنی‌ها به ترتیب ۲۹/۱۱ و ۵/۸۷ بود. از نظر جنسیت، ۵۹/۵۳ درصد دانشجویان زن و ۴۰/۴۷ درصد دانشجویان مرد تشکیل دادند. از نظر میزان تحصیلات نیز ۷۹/۳۱ درصد مدرک کارشناسی و ۲۰/۶۸ درصد دارای مدرک کارشناسی ارشد بودند.

ابزارهای پژوهش

پرسشنامه دلبستگی به خدا (Attachment style to God Questionnaire): پرسشنامه دلبستگی به خدا توسط Beck and McDonald (2004) و در قالب ۲۸ گویه طراحی شد و به ارزیابی دو بعد دلبستگی به خدا یعنی اجتناب از صمیمیت با خداوند و اضطراب از طرد شدن پرداختند. Beck and McDonald (2004) ضریب پایایی به روش بازآزمایی ابعاد این پرسشنامه را به ترتیب ۰/۸۴ و ۰/۸۳ برآورد کرده‌اند. این آزمون به صورت لیکرت هفت‌گزینه‌ای (کاملاً مخالف: ۰ تا کاملاً موافق: ۶) نمره‌گذاری می‌شود. در پژوهش Bitarafan, Kazemi, Yousefi and Afrashteh (2017) ضریب پایایی به روش محتوایی آلفای کرونباخ ۰/۸۱ برآورد شده است. در تحقیق حاضر، برای تعیین پایایی پرسشنامه دلبستگی به خدا از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که برای کل پرسشنامه برابر ۰/۸۴ به دست آمده است.

پرسشنامه هوش معنوی (Spiritual Intelligence Questionnaire): هوش معنوی در ایران، با توجه به ویژگی‌های فرهنگی این جامعه، توسط Abdollahzadeh et al. (2008) ساخته شد. این پرسشنامه دارای ۲۹ ماده و دو خرده متغیر درک و ارتباط با سرچشمه هستی و زندگی معنوی می‌باشد. نمره‌گذاری این پرسشنامه در طیف لیکرت از کاملاً مخالفم (نمره ۱)، خیلی مخالفم (نمره ۲)، کمی مخالفم (نمره ۳)، بی نظر (نمره ۴)، کمی موافقم (نمره ۵)، خیلی موافقم (نمره ۶) و کاملاً موافقم (نمره ۷) می‌باشد. حداقل نمره ۲۹ و حداکثر نمره ۲۰۳ می‌باشد.

Abdollahzadeh et al. (2008, citd in Emamgholian, Hosein Abadi Farahani, & Keshavarz, 2017) این پرسشنامه را روی ۲۸۰ نفر گروه نمونه اجرا کردند، پایایی به روش بازآزمایی در این مرحله ۰/۸۹ به دست آمد. برای بررسی روایی پایایی و اجرا علاوه بر روایی محتوا که سؤال‌ها با نظر متخصص‌ها تأیید شد، از تحلیل عاملی نیز استفاده شد. در چرخش واریماکس ۲ عامل اصلی درک و ارتباط با سرچشمه هستی با ۱۲ سؤال و زندگی معنوی یا اتکاء به هسته درونی با ۱۷ سؤال به دست آمد. رابطه همبستگی بین عامل اول این پرسشنامه با پرسشنامه هوش معنوی جامع ۸۳ سؤالی (Amram and Dryer, 2007, citd in Emamgholian, et al. 2017) به میزان ۰/۷۶ در سطح ۰/۰۱ به دست آمده است. رابطه همبستگی بین عامل دوم این پرسشنامه با پرسشنامه هوش معنوی جامع ۸۳ سؤالی به میزان ۰/۷۱ به دست آمده است. این موضوع بیانگر اعتبار همگرا پرسشنامه است. در تحقیق Emamgholian, et al. (2017) برای تعیین پایایی پرسشنامه هوش معنوی از روش آلفای کرونباخ به روش بازآزمایی استفاده شد که ۰/۸۳ به دست آمد و بیانگر ضریب پایایی قابل قبول پرسشنامه یاد شده می‌باشد. در پژوهش حاضر برای بررسی همسانی درونی پرسشنامه هوش معنوی، از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شده است که ضریب آلفای کرونباخ کل سؤالات ۰/۸۶ به دست آمده است.

پرسشنامه هوش اخلاقی (Moral Intelligence Questionnaire): متغیر هوش اخلاقی در

این پژوهش، از طریق آزمون ۴۰ سؤالی مورد ارزیابی قرار گرفت پرسشنامه هوش اخلاقی، توسط (Lennick and Kiel 2005) طراحی شد و توانایی کاربرد اصول اخلاقی، جهانی در اخلاقیات، اهداف و مراوده‌های یک فرد را، از طریق چهار خرده مقیاس درستکاری، مسئولیت‌پذیری، دلسوزی و بخشش بررسی می‌کند. طیف نمره‌گذاری آن، طیف لیکرت پنج درجه‌ای است: هرگز (۱)، به ندرت نمره (۲)، بعضی اوقات نمره (۳)، در بیشتر موارد نمره (۴) و در همه مواقع نمره (۵). پاسخ دهندگان در مجموع، امتیازی بین ۴۰ تا ۲۰۰ کسب می‌کنند که با تقسیم بر ۲، امتیاز نهایی هوش اخلاقی، امتیازی بین ۲۰ تا ۱۰۰ خواهد بود. همچنین ضریب آلفای کرونباخ آن به صورت بازآزمایی، ۸۰٪ گزارش شد. این پرسشنامه را در ایران Siadat, Kazemi and Mokhtaripoor (2009) هنجاریابی کردند. روایی همگرا و پایایی (آلفای کرونباخ) این پرسشنامه به ترتیب ۰/۷۸ و ۰/۹۴ به دست آمد. در پژوهش حاضر، برای تعیین پایایی پرسشنامه هوش اخلاقی از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که برای کل پرسشنامه برابر ۰/۸۳ به دست آمده است.

پرسشنامه تصور از خدا (Image of God Questionnaire): پرسشنامه تصور از خدا توسط Klein (1993) طراحی شد و شامل ۲۷ آیتم و سه خرده آزمون است. حضور خدا در زندگی، مراقبت خداوند و تصور منفی از خداوند. خرده آزمون‌های حضور خداوند در زندگی و مراقبت خداوند با هم ترکیب شده و مقیاس تصور مثبت از خدا را تشکیل داده‌اند. بنابراین در نهایت پرسشنامه از دو مقیاس اصلی تصور مثبت از خدا و تصور منفی از خدا تشکیل شده است. این پرسشنامه در سال ۱۳۸۳ توسط خسروی ترجمه شده است. تصور از خدا یک متغیر پیچیده روان‌شناختی است که به نظر می‌رسد مفهومی چند بعدی و یا چندمتغیری است که تحت حیطه وسیع‌تری به نام دین قرار دارد. لارنس سازه مفهوم خدا را به عنوان راهی برای تشخیص بین فهم‌های متفاوت از خدا عنوان کرد و معتقد است که مفهوم خدا مفهومی شناختی از خداست. او معتقد است که رشد هر دوی این مفاهیم به طور همزمان اما از طریق فرآیندهای روان‌شناختی و بین فردی متفاوتی رخ می‌دهد. Klein (1993) پایایی درونی سه خرده آزمون حضور خدا، مراقبت خدا و تصور منفی از خدا را به دست آورده است. در پژوهش Feyzabadi and Khosravi. (2009) نیز میانگین پایایی درونی با آلفای کرونباخ مقدار ۰/۷۰ به دست آمد. در تحقیق حاضر، برای تعیین پایایی پرسشنامه تاب‌آوری از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که برای کل پرسشنامه برابر ۰/۸۳ به دست آمده است.

در پژوهش حاضر، از روش‌های آمار توصیفی، شامل میانگین، انحراف معیار و ضریب همبستگی پیرسون استفاده شد همچنین روش‌های آلفای کرونباخ برای تعیین پایایی ابزار به کار برده شد. برای آزمون برازش مدل شاخص‌های مجذور خی χ^2 ، مجذور خی بر درجه آزادی، شاخص برازش مقایسه‌ای (Comprative Fit Index (CFI))، شاخص نیکویی برازش (Goodness of Fit Index (GFI))، شاخص برازندگی هنجار شده (Normed Fit Index (NFI))، شاخص برازندگی افزایشی (Incremental Fit Index (IFI))، شاخص توکر لویس (Tucker-Lewis (TLI)) و ریشه میانگین مربعات خطاهای تخمین (Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA))، استفاده شد. همچنین برای بررسی نقش میانجی‌گری، از روش بوت استرپ صدکی (percentile bootstrap) و بوت استرپ سوداری تصحیح شده (bias-corrected bootstrap) استفاده شد. تحلیل داده‌ها، با استفاده از بسته نرم‌افزاری آمار برای علوم اجتماعی (Statistical Package for Social Scientists (SPSS))، نسخه ۲۳ و نرم افزار تحلیل ساختارهای

گشتاوری (Analysis of moment structures (AMOS))، نسخه ۲۳ انجام گرفت.

یافته‌ها

در جدول ۱ میانگین، انحراف معیار و ضریب همبستگی پیرسون آورده شده است.

Table 1.
Mean and standard deviation of the research variables

Statistical index variable	Mean	SD	N
attachment to God	117.33	52.88	168
spritula intelligence	129.71	52.48	
moral intelligence	124.33	43.02	
one's image of God	87.8	27.69	

آماره‌های توصیفی شامل میانگین، انحراف معیار و تعداد متغیرهای پژوهش در جدول ۱ آمده است. در ادامه، ماتریس همبستگی متغیرهای پژوهش در جدول ۲ آمده است.

Table 2.
correlation matrix of variables of study

Research variables	1	2	3	4
1- attachment to God	1	-	-	-
2- spritula intelligence	r=.504	1	-	-
3- moral intelligence	r=.431	r=.511	1	-
4- one's image of God	r=.411	r=.573	r=.489	1

بر اساس جدول ۲، نتایج ضریب همبستگی پیرسون نشان داد که بین تمامی متغیرهای پژوهش در سطح $p < 0/01$ رابطه مثبت و معنی‌داری وجود دارد. برای ارزیابی مدل پیشنهادی این پژوهش از روش تحلیل مسیر با استفاده از نرم افزار SPSS و AMOS ویراست ۲۳ استفاده شده است. با توجه به داده‌های جدول ۳ شاخص جذر برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA=۰/۳۹۲) نشان می‌دهد که مدل اولیه نیاز به اصلاح دارد. جهت اصلاح مدل، رابطه غیرمعنی‌دار هوش اخلاقی به دل‌بستگی به خدا حذف شد. مدل اصلاح شده و نهایی در نمودار ۲ آمده است. نتایج نشان دهنده برازش خوب مدل می‌باشد.

Table 3.
model fit indices

Model fit indices	X ²	df	X ² /df	IFI	TLI	GFI	CFI	NFI	RMSEA
First model	.000	0	0	1	-	.910	.987	.990	.392
Final model	2.928	1	2.928	.990	.940	.991	.990	.985	.076

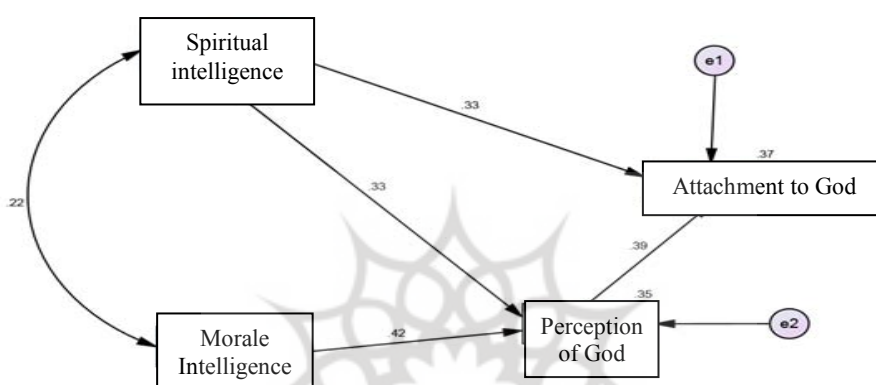

Fig 2. Modified and final model of current research

در جدول شماره ۳ یافته‌های مربوط به برآورد ضرایب مسیر برای بررسی فرضیه‌های مستقیم ارائه شده است.

Table 3.
path coefficient of direct and indirect effects

path	Proposed model		Final model	
	β	sig	β	sig
Spiritual intelligence → attachment to God	.333	.0001	.332	.0001
Moral intelligence → attachment to God	.107	.086	-	-
Spiritual intelligence → one's image of God	.33	.0001	.33	.0001
Moral intelligence → one's image of God	.421	.0001	.421	.0001
one's image of God → attachment to God	.442	.0001	.390	.0001

یافته‌های جدول ۳ نشان می‌دهد که در مدل پیشنهادی، مسیر هوش اخلاقی به وابستگی به خدا معنی‌دار نبوده و در مدل نهایی، حذف شده است. برای تعیین معنی‌داری روابط واسطه‌ای، از روش بوت استرپ استفاده شده است که نتایج را در جدول ۴ آمده است.

Table 4.
bootstrap findings in mediating path

Predictor variable	Mediator variable	Criterion variable	Proposed model		Final model	
			Boot strap	sig	Boot strap	sig
Spiritual intelligence	one's image of God	Attachment to God	.218	.0001	.192	.0001
Moral intelligence	one's image of God	Attachment to God	.292	.0001	.257	.0001

یافته‌های جدول ۴ نشان می‌دهد که هر دو مسیر غیرمستقیم در مطالعه حاضر معنی‌دار هستند. بنابراین فرضیه‌های مربوط به مسیرهای واسطه‌ای مورد تایید قرار می‌گیرند.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی نقش واسطه‌ای تصویر فرد از خدا در رابطه بین هوش معنوی و هوش اخلاقی با دلبستگی به خدا در دانشجویان دانشگاه آزاد اهواز بود. به طور کلی نتایج نشان داد تمام مسیرهای مستقیم بجز مسیر هوش اخلاقی به دلبستگی به خدا معنی‌دار شدند. مسیرهای غیرمستقیم نیز از طریق تصویر فرد از خدا با دلبستگی به خدا معنی‌دار شدند. نتایج این پژوهش نشان داد، الگوی پیشنهادی از برآزش مطلوبی برخوردار است و گام مهمی در جهت شناخت عوامل مؤثر در دلبستگی به خدا دانشجویان محسوب می‌شود و می‌تواند به عنوان الگویی مناسب برای تدوین و طراحی برنامه‌های پیشگیری از تنیدگی‌های تجربه شده این افراد و افزایش دلبستگی به خدا آنها مفید فایده باشد.

یافته‌های پژوهش نشان داد، بین هوش معنوی با دلبستگی به خدا رابطه مستقیم و مثبت وجود دارد و این فرضیه تأیید شد. به این معنا که هرچه میزان هوش معنوی بیشتر باشد، دلبستگی به خدا نیز به همان میزان بیشتر است. همچنین، نتایج نشان داد بین هوش معنوی با تصویر فرد از خدا رابطه مثبت و مستقیم وجود دارد و این فرضیه تأیید شد این یافته‌ها با نتایج پژوهش‌های (Ghasemi Navab, Motamedi and Sohrabi (2015)، Anisi (2013) و Chabokinezhad and Hoseinian (2011) هم‌هنگ است. چنانچه نتیجه پژوهش Ghasemi Navab, Motamedi and Sohrabi (2015) نشان داد، ارتباط با خدا نقش تعیین کننده‌ای در کاهش شدت فشار روانی حاصل از رویدادهای منفی و تنش‌زای زندگی در سالمندان دارد،

همچنین عامل مهمی در افزایش هوش معنوی و تعیین روند زندگی خوشایندتر این قشر به شمار می‌آید. در تبیین این یافته‌ها می‌توان اظهار داشت، با توجه به اینکه دلبستگی، تصویر فرد از خدا و ارتباط با خدا یکی از مولفه‌های هوش معنوی است، در نتیجه می‌توان وجود رابطه بین هوش معنوی و دلبستگی به خدا را تا اندازه‌ای توجیه نمود. بالا بودن رابطه بین دلبستگی و تصویر فرد از خدا با هوش معنوی ناشی از این امر است که ابعاد هوش معنوی با ارتباط با خداوند همپوشی زیادی دارد، زیرا هوش معنوی همان توانایی است که به افراد قدرت تحقق رویاها و تلاش و کوشش برای به دست آوردن آن رویاها را می‌دهد. با افزایش هوش معنوی، و افزایش دلبستگی، تصویر فرد از خدا و ارتباط با خداوند، رویدادهای خوشایند در روند زندگی نیز بالا می‌رود. در واقع افراد مذهبی میزان رضایتمندی بیشتری نسبت به مردم عادی دارند، زیرا با حضور در مراسم مذهبی، شبکه‌های اجتماعی را در جامعه تشکیل می‌دهند. این حضور مذهبی باعث ایجاد یک دوستی مشروط می‌شود که به این افراد احساس قدرت و هویت می‌دهد. همچنین مذهب به دلیل ایجاد تعامل اجتماعی و پرورش شبکه‌های دوستی باعث ارائه این فرصت می‌شود تا افراد احساس تعلق، هویت اجتماعی و حمایت اجتماعی را حس کنند. مذهب با ایجاد چارچوبی برای تفسیر وقایع جهان باعث ایجاد معنا و داشتن هدف در زندگی می‌شود.

یافته دیگر پژوهش نشان داد، بین هوش اخلاقی با دلبستگی به خدا رابطه مثبت و معنی‌داری وجود ندارد. در خصوص این دو یافته پژوهش مشابهی در دسترس محقق قرار نگرفت تا همسویی یا ناهمسویی نتیجه را با پژوهش‌های قبلی مورد مقایسه قرار داد. در تحقیق حاضر، فرضیات با تحلیل مسیر بررسی شده‌اند؛ در اینجا رابطه هوش اخلاقی و دلبستگی به خدا در آزمون پیرسون معنی‌دار شدند، ولی در مدل به دلیل وجود متغیر میانجی، تمام سهم و اثر متغیر هوش اخلاقی روی دلبستگی به خدا از طریق متغیر میانجی و یا همان رابطه غیرمستقیم تبیین شده است. به عبارت دیگر، در این مدل متغیر هوش اخلاقی روی دلبستگی به خدا تأثیر دارد اما به صورت غیرمستقیم. به عبارت دیگر، هوش اخلاقی بر روی دلبستگی به خدا البته به صورت غیرمستقیم اثرگذار است. به این معنا که وجود هوش اخلاقی در دانشجویان، تأثیر مهمی روی تصویر فرد از خدا آنها می‌گذارد و این عامل نیز روی دلبستگی به خدا اثرگذار خواهد بود. در تبیین این یافته می‌توان این‌گونه بیان نمود که از مهم‌ترین فواید هوش اخلاقی می‌توان به فعالیت‌های گروهی، افزایش بهره‌وری، تصمیم‌گیری بر مبنای اصول

اخلاقی و ارزشی اشاره نمود که در به وجود آمدن تصویری مثبت از سازمان مدیریت بحران در ذهن مردم مؤثر می‌باشد. (2005) Borba هوش اخلاقی را ظرفیت و توانایی درک درست از نادرست، داشتن اعتقادات اخلاقی قوی و عمل به آنها و رفتار در جهت صحیح و درست تعریف کرده است. بنابراین، می‌توان انتظار داشت، هرچه هوش اخلاقی فرد بیشتر باشد، دلبستگی به خدا در وی محکم‌تر شکل خواهد گرفت.

یافته دیگر پژوهش نشان داد، بین هوش اخلاقی با تصویر فرد از خدا رابطه مثبت و مستقیم وجود دارد و این فرضیه تأیید شد. به این معنا که با افزایش هوش اخلاقی دانشجویان می‌توان انتظار داشت که تصویر فرد از خدا آنها افزایش یابد. با جست و جوی پیشینه، مطالعه‌ای جهت مقایسه با این یافته در دسترس محقق قرار نگرفت. در تبیین این یافته می‌توان این‌گونه بیان نمود که تصویر فرد از خدا، مفهومی است که بر اساس باورهای مذهبی فرد شکل می‌گیرد. تحکیم پیوند با خداوند سبب حس اعتماد و اطمینان در فرد می‌شود؛ همچنین اندوه دور ماندن از خداوند، به عنوان قدرت لایتناهی که همیشه در دسترس و پاسخگو است، موجب تقویت حس عبادت و بندگی است (Refahi, et al, 2015). دلبستگی به خدا بر روابط عاطفی با افراد بزرگسال، تأثیر دارد. از سوی دیگر، صمیمیت و هیجانی که در دلبستگی به خدا وجود دارد، قابل انتقال به روابط بین فردی است، در نتیجه دلبستگی به خدا در ایجاد سلامت روانی در زندگی و بهبود روابط بین افراد مؤثر است. از طرفی، تصویر فرد از خدا دربرگیرنده برداشت احساسی و تجربی فرد از خدا می‌باشد که برگرفته از نظریه روان تحلیل‌گری است. تصویر فرد از خدا طبق تجربیات افراد در ارتباط با خدا شکل می‌گیرد و به صورت احساس معنوی از خدا در می‌آید. تصویر فرد از خدا یکی از محوری‌ترین جنبه‌های نظام اعتقادی افراد را تشکیل می‌دهد و از طریق تجربیات مذهبی و معنوی افراد شکل گرفته و به صورت احساس معنوی از خدا در می‌آید.

دیگر یافته پژوهش نیز نشان داد، بین تصویر فرد از خدا با دلبستگی به خدا رابطه مثبت وجود دارد و این فرضیه تأیید شد. به این معنا که با افزایش تصویر فرد از خدا از دانشجویان، می‌توان انتظار داشت که دلبستگی به خدا آنها افزایش یابد. نتیجه به دست آمده در فرضیه حاضر با نتیجه پژوهش (2019) Moriguchi, Takahashi, Nakamata and Todo هم‌هنگ و همسو است. چنانچه نتیجه پژوهش آنها نشان داد تصور فرد از خدا در کودکی، بر میزان وابستگی و دلبستگی به خدا در افراد مؤثر است. هرچه این تصور، دقیق‌تر و روشن‌تر باشد، به احتمال بیشتری فرد در بزرگسالی،

رابطه معنوی محکمتری با خداوند خواهد داشت. در تبیین این یافته می‌توان گفت، تصویر فرد از خدا نیروی یگانه‌ای است که ابعاد جسمی، روانی و اجتماعی را هماهنگ می‌کند. تصویر فرد از خدا، تجربه معنوی انسان در دو چشم‌انداز مختلف است: ۱- چشم‌انداز سلامت مذهبی که بر چگونگی درک افراد از سلامتی در زندگی معنوی‌شان هنگامی که با قدرتی بالاتر ارتباط دارند، متمرکز است؛ ۲- چشم‌انداز سلامت وجودی که بر نگرانی‌های اجتماعی و روانی افراد متمرکز است و در مورد نحوه سازگاری افراد با خود، جامعه یا محیط بحث می‌کند (Hasani Tabatabai, 2018). تصویر فرد از خدا از آن جهت مهم است که معرفت و شناخت خدا همراه با داشتن تصور درست از او شرط اساسی و یکی از پایه‌های مهم شکل‌گیری ارتباط با خداوند است و شناخت و چگونگی تصور ما از خداوند به شدت در رفتار و تعامل ما با خدا تأثیر می‌گذارد.

نتایج همچنین نشان داد تصویر فرد از خدا در رابطه بین هوش معنوی و هوش اخلاقی با دل‌بستگی به خدا نقش واسطه‌ای دارد و دو فرضیه غیرمستقیم نیز تأیید شد. در خصوص این دو یافته پژوهش مشابهی در دسترس محقق قرار نگرفت تا همسویی یا ناهمسویی نتیجه را با پژوهش‌های قبلی مورد مقایسه قرار داد. در فرضیه مستقیم نشان داده شد که، بین هوش معنوی با دل‌بستگی به خدا رابطه مستقیم وجود دارد، فرضیه غیرمستقیم نیز نشان داد هوش معنوی اثرگذاری بر تصویر فرد از خدا، می‌تواند دل‌بستگی به خدا را افزایش دهد. در فرضیه مستقیم نشان داده شد که هوش اخلاقی با دل‌بستگی به خدا رابطه نداشت اما نتیجه فرضیه غیرمستقیم نشان داد میانجی‌گری تصویر فرد از خدا موجب معنی‌دار شدن رابطه غیر مستقیم هوش اخلاقی با دل‌بستگی به خدا از طریق تصویر فرد از خدا شده است. به این ترتیب می‌توان اظهار داشت که، تصویر فرد از خدا به درستی توانسته است نقش میانجی‌گری را در رابطه بین هوش معنوی و هوش اخلاقی با دل‌بستگی به خدا، ایفا کند. به طور کلی می‌توان چنین بیان نمود که هوش معنوی و اخلاقی را می‌توان به عنوان کاربرد ظرفیت‌ها و منابع معنوی در زمینه‌ها و موقعیت‌های عملی در نظر گرفت که افراد برای مقابله با تنیدگی‌ها تصمیم‌گیری‌های مهم و اساسی، اندیشه در موضوعات وجودی توأم با تلاش در جهت حل مسائل روزانه از آن استفاده می‌کنند. به طوری که افرادی که هوش معنوی و هوش اخلاقی بالایی دارند ظرفیت متعالی و هشیاری بالایی داشته که آنان را قادر می‌سازد که بخشی از فعالیت‌های روزانه خود را به اعمال معنوی اختصاص داده و توانایی آنان را در تسلط بر خود و محیط افزایش می‌دهد و به این ترتیب مشکلات روانی کمتری را احساس

نموده و موجب می‌شود، انعطاف‌پذیری کنشی فرد نیز افزایش یابد و با افزایش انعطاف‌پذیری کنشی، بهزیستی روان‌شناختی آنها نیز افزایش خواهد یافت. از این رو، می‌توان نتیجه گرفت که تصویر فرد از خدا به درستی توانسته است در رابطه بین هوش اخلاقی با دلبستگی به خدا نقش واسطه‌ای را ایفا نماید. از آنجایی که هیچ پژوهشی بدون محدودیت نیست، این پژوهش نیز از این قاعده مستثنی نبود. چرا که ممکن است وجود ویژگی‌های شخصیتی و تفاوت‌های فردی-خانوادگی آزمودنی‌ها و تفاوت در سطح نگرش و آگاهی آنان در خصوص متغیرهای مورد مطالعه بر نتایج پژوهش تأثیر گذاشته باشد. با توجه به یافته‌های این پژوهش، پیشنهاد می‌گردد تا برای دانشجویان، دوره‌ها و جلسات آموزشی در رابطه با هوش معنوی و اخلاقی، معنای زندگی و تصویر فرد از خدا در نظر گرفته شود تا از این طریق دلبستگی به خدا در آنها افزایش یابد. همچنین باید برنامه‌ریزان و مشاوران در حیطه دانشجویان توجه بیشتری به این امر داشته باشند و از طریق رسانه‌های جمعی به آموزش این مهارت‌ها بپردازند.

سهم مشارکت نویسندگان: در پژوهش حاضر نویسنده دوم، به عنوان استاد راهنما، نظارت و راهبردی روند کلی پژوهش و تدوین و نهایی‌سازی اصلاحات مقاله را بر عهده داشته‌اند. نویسنده اول در تدوین طرح تحقیق، فرآیند گردآوری، تحلیل و تفسیر یافته‌ها و نگارش متن مقاله را بر عهده داشته است.

تضاد منافع: نویسندگان اذعان دارند که در این مقاله هیچگونه تعارض منافی وجود ندارد.

منابع مالی: پژوهش حاضر از هیچ موسسه و نهادی حمایت مالی دریافت نکرده و کلیه هزینه‌ها در طول فرآیند اجرای پژوهش بر عهده پژوهشگران بوده است.

تشکر و قدردانی: پژوهش حاضر بدون همکاری مشارکت کنندگان امکان‌پذیر نبود؛ بدینوسیله از کلیه مشارکت کنندگان تقدیر و تشکر به عمل می‌آید.

References

- Alipour, S. (2019). Causal relationship of religiosity and spirituality with psychological adjustment with mediating attachment to God in students of Ahvaz Jundishapur university of medical sciences. *Journal of Psychological Achievement (Journal of Education and Psychology)*, 26(1), 79-94.
- Amanollahi, A., Heidarian, M., & Attari, YA. (2018). Investigation of the proposed model of relationship between attachment to God and marital satisfaction by mediating spirituality and spiritual well-being in female employees of government offices of Ahvaz city. *Journal of Psychology and Religion*, 37(20), 107-26.

- Anisi, J., Ahmadi, Kh., Azad, E., Ahmadizade, M., Maleki, M., Abrahimi, F., & Keshavarz-Afshar, H., (2013). Spiritual intelligence and commitment to religious beliefs in the military of defence. *Journal of Behavioral Sciences*, 7(2), 167-172.
- Auliya, F., Sunarso, A., & Pranoto, Y. K. S. (2020). Early Childhood Moral Intelligence raised by Grandmother, Household Assistant, and Daycare Provider. *Journal of Nonformal Education*, 6(1), 44-50.
- Aydar, A., & Tokur, B. (2019). Attachment Theory and Child's Perception of God at 4-6 Ages. *ULUM*, 2(1), 51-74.
- Beck, R., & McDonald, A. (2004). Attachment to God: The Attachment to God Inventory, tests of working model correspondence, and an exploration of faith group differences. *Journal of Psychology and Theology*.
- Beck, R., & McDonald, A. (2004). Attachment to God: The Attachment to God Inventory, tests of working model correspondence, and an exploration of faith group differences. *Journal of Psychology and Theology*, 32(2), 92-103.
- Bitarafan, L., Kazemi, M., & Yousefi Afrashteh, M. (2017). The relationship of attachment styles to God and resilience with anxiety to death among older people. *Iranian Journal of Aging*, 12(4), 446-457. [Persian]
- Borba, M. (2005). The step by step plan to building moral Intelligence: Nurtuing kids heart & souls, National educator Award, *National council of self-esteem*.
- Chabokinezhad Z, Hoseinian S. (2011). Investigating the relationship between spiritual intelligence and religious attitudes among female students. *Journal of Promoting Shia Women*, 26, 33-48.
- Emamgholian, F., Hosein Abadi Farahani, M. J., & Keshavarz, M. (2017). The relationship between spiritual intelligence and competencies of nursing students in presenting spiritual cares. *Journal of Psychiatric Nursing*, 5(5), 57-63. [Persian]
- Emami, Z., Molavi, H., & Kalantari, M. (2017). Path analysis of effect of spiritual intelligence and moral intelligence on self-actualization and life satisfaction among older people of Esfahan. *Journal of Knowledge and Research in Applied Psychology*, 15(56), 4-13. [Persian]
- Feyzabadi, S., & Khosravi, Z. (2009). Attachment style and God's imagination among women with/without intention to divorce of Kashan. *Journal of Educational Modern Thoughts*, 5(3), 37-54. [Persian]
- Ghasemi Navab, A., Motamedi, A., & Sohrabi, F. (2015). Predicting relationship to God based on life incidents, moral intelligence and designing life trend among elders. *Journal of Health and Care*, 17(1), 57-69. [Persian]
- Ghobrani Bonab, B., RafiKhan, M., & Mohajerani, M. (2013). The relationship between attachment to God and perceived social support with post traumatic development inmothers of children withphysical inferiority. *Journal of Psychological Achievements*, 4(1), 1-14. [Persian]
- Hasani Tabatabai, L. (2018). Comparison of Perception of God and Life Expectancy among Veterans with Spinal Cord Injuries, Chemical Veterans,

- and Ordinary People; A Case Study of Urmia City. *Iranian Journal of War and Public Health*, 10(2), 85-90.
- Jung, J. H. (2020). Belief in Supernatural Evil and Mental Health: Do Secure Attachment to God and Gender Matter. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 59(1), 141-160.
- Karvinen, K. H., & Carr, L. J. (2014). Does the perception that God controls health outcomes matter for health behaviors? *Journal of Health Psychology*, 19(4), 521-530.
- Keshavarz, H., Sheikh, M., Jahanbakhshi, Z., & Karimian, A. (2016). Relationships between attachment to God and marital satisfaction, and mental health in parents of children with special needs. *International Journal of Behavioral Sciences*, 10(1), 84-88.
- Lennick D., & Kiel F. (2005). Linking strong moral principles to business success. *Pennsylvania: Wharton School of the University of Pennsylvania*.
- Moriguchi, Y., Takahashi, H., Nakamata, T., & Todo, N. (2019). Mind perception of God in Japanese children. *International Journal of Psychology*, 54(4), 557-562.
- Munawar, K., & Tariq, O. (2018). Exploring relationship between spiritual intelligence, religiosity and life satisfaction among elderly Pakistani Muslims. *Journal of Religion and Health*, 57(3), 781-795.
- Naqashzadeh, M., & Sabahizadeh, M. (2016). The effectiveness of the moral intelligence components training on the social interaction of female junior high school students. *Academic Journal of Psychological Studies*, 5(2), 128-134.
- Refahi, Z. H., Bahmani, B., Nayeri, A., & Nayeri, R. (2015). The relationship between attachment to God and identity styles with psychological well-being in married teachers. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, 1922-27.
- Siadat, A., Kazemi, I. & Mokhtaripoor, M. (2009). The relationship between moral intelligence and team leadership among educational and non educational managers from the viewpoint of faculty members of medical science of Isfahan. *Journal of Health Management*, 4(36), 61-69. [Persian]
- Tiwari, G. N., & Dhatt, H. K. (2014). Contribution value of spiritual intelligence, emotional intelligence and self-efficacy in academic achievement of B. Ed. student teachers. *International Journal of Modern Social Sciences*, 3(1), 51-65.
- Zohar, D. & Marshall, I. (2001). *Spiritual intelligence: The ultimate intelligence*. London: Bloomsbury.

